

УДК 351.858:001.92

ГУМАНІТАРНА ОСВІТА ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ВПЛИВАМ

Є. О. Архипова

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
evgar@meta.ua*

У статті підкреслюється потреба у зміцненні національної єдності та самосвідомості українців, формуванні національної ідентичності, обґрунтовується провідна роль гуманітарної освіти у процесі забезпечення від негативних інформаційних впливів та формування критичного способу мислення. Стверджується, що виховання гармонійно розвинутої, патріотично налаштованої та соціально відповідальної особистості, яка спроможна протистояти деструктивним інформаційним впливам, має бути пріоритетним напрямом державної гуманітарної політики, яка повинна передбачати проведення комплексних заходів, зокрема в освітній, культурній, науковій та інформаційній сферах.

Показано, що саме дисципліни соціально-гуманітарного блоку формують ціннісні орієнтири та світогляд молодшої людини, сприяють розвитку активної громадянської позиції, творчого мислення, розширюють «культурний горизонт», озброюють методами та методологією наукового пізнання і виховують соціально зрілу та всебічно розвинуту особистість.

Показано, що сучасна освіта має виконувати не лише традиційну функцію передачі соціального досвіду, але й значною мірою функцію підготовки людини до життя в епоху стрімких соціальних змін. Вона повинна не лише навчати людину запам'ятовувати та відтворювати інформацію, а й прищеплювати навички використання отриманих знань для пошуку виходу із нетрадиційних ситуацій, синтезування нових знань, здатності до самостійного прийняття рішень та критичного сприйняття інформації.

Аргументовано необхідність впровадження у навчальний процес дисциплін, які б знайомили студентів із основами інформаційної безпеки, медіаграмотності, логікою, риторикою. Окреслено прогнозований внесок таких дисциплін у справу протистояння негативним інформаційним впливам.

Ключові слова: гуманітарна освіта, негативні інформаційні впливи, розвиток критичного мислення, інформаційна безпека, медіаграмотність.

LIBERAL ARTS EDUCATION AS A MEANS OF COUNTERACTING NEGATIVE INFORMATION INFLUENCE

Ye. Arkhypova

*National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institutus», Kyiv, Ukraine
evgar@meta.ua*

The article emphasizes the need to strengthen national unity and identity of the Ukrainians, form national identity. It substantiates the leading role of liberal arts education in the process of protection against negative impacts of information and formation of critical thinking. It is alleged that training of the harmoniously developed, patriotic and socially responsible individual who is able to resist destructive influences of information shall be a priority of the state humanitarian policy which has to include comprehensive measures, particularly in the educational, cultural, scientific and information fields.

It is shown that social and liberal arts disciplines form values and worldview of the young person, promote development of active citizenship, creative thinking, expand «cultural horizons», arm with methods and methodology of scientific cognition and educate socially mature and fully developed personality.

It is demonstrated that modern education shall not only perform a traditional function of social experience transfer, but also largely a function of training a human to live in an era of rapid social change. It shall not only teach people to memorise and reproduce information, but also inculcate the skills of using the knowledge to find a way out of unconventional situations, synthesising new knowledge, an ability of independent decision-making and critical perception of information.

The necessity of implementation of disciplines that give students the basic understanding of information security, media literacy, logic, rhetoric in the learning process is grounded. The projected contribution of such disciplines into protection against negative information influence is described.

Keywords: liberal arts education, negative information influences, development of critical thinking, information security, media literacy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Українська держава, крім військової агресії, сьогодні протистоїть й інформаційній агресії, намагаючись забезпечити належний рівень інформаційного суверенітету та захистити власний інформаційний простір від дестабілізуючих інформаційних впливів, що йдуть як з середини країни, так і зовні. Напівправа, ворожа пропаганда, підтасування фактів та відверта дезінформація спотворюють об'єктивну дійсність та сприяють поширенню протиприродних настроїв у нашому суспільстві. Моніторинг ЗМІ, соціальних мереж та віртуальних спільнот, а також чисельні дослідження науковців підтверджують використання маніпулятивних технологій та масованих інформаційних атак з метою впливу на громадську думку, насадження ворожої ідеології та руйнування Української державності, в тому числі зі сторони прихильників так званого «російського світу» (рос.: «русского мира»).

У цих умовах надзвичайно актуальними стають питання зміцнення національної єдності та самосвідомості українців, формування національної ідентичності, що в цілому неможливо зробити без виховання гармонійно розвинутої, патріотично налаштованої та соціально відповідальної особистості, яка спроможна протистояти деструктивним інформаційним впливам, може здійснювати неупереджений аналіз інформації та здатна до самостійного критичного мислення.

Виховання такої особистості має бути пріоритетним напрямом державної гуманітарної політики, яка повинна передбачати проведення комплексних заходів, зокрема в освітній, культурній, науковій та інформаційній сферах. Запорукою стійкого розвитку суспільства, до якого ми так прагнемо, є «гуманістично орієнтована система освіти, в якій гуманітарні і природничо-наукові знання взаємопов'язані, а сама вона невід'ємна в своєму розвитку від науки. Якість освіти обумовлена такими її сутнісними характеристиками, як фундаментальність, науковість і гуманістична направленість» [13]. Зокрема, С. Квіт зазначає, що кризові явища в державі неможливо подолати лише соціально-економічними перетвореннями чи політичними трансформаціями, адже «будь-які зміни та реформи в суспільстві можуть бути успішними лише за умови їх відповідності світоглядів і ціннісним орієнтаціям більшості громадян», а провідне значення для консолідації суспільства та утвердження національної ідентичності українців, що є пріоритетним завданням загальнодержавної гуманітарної політики, має освітня система [9]. Таким чином, завданням даної статті є обґрунтування провідної ролі гуманітарної освіти у процесі забезпечення від негативних інформаційних впливів та формування критичного способу мислення.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Розробка комплексної гуманітарної політики є необхідною умовою захисту національних інтересів України, а значення її освітньої складової важко переоцінити, адже основними завданнями освіти, згідно із законодавством, є патріотичне та правове виховання, утвердження моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися, примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства [1, ст. 26].

З огляду на це викликає подив скасування у листопаді 2014 року наказу МОН № 642 від 9 липня 2009 року [3], яким було встановлено перелік та обсяги викладання нормативних дисциплін циклу гуманітарної підготовки, а також затверджено перелік вибіркових дисциплін цього циклу. Це рішення обґрунтовувалося положеннями Законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту», які розширювали автономію університетів. Викладання історії України, української та іноземної мов, правових та економічних дисциплін, цілої низки філософських та соціальних дисциплін – все це віддавалося на відкуп керівникам вишів та випусковим кафедрам, які отримували право самостійно формувати навчальні плани, за якими мала б здійснюватися підготовка студентів.

Дана подія отримала широкий суспільний резонанс, спричинивши хвилю незадоволення та супротиву громадськості та, в першу чергу, науково-викладацької спільноти [6–10]. Така реакція була викликана цілком виправданим очікуванням того, що у вишах, враховуючи зменшення видатків на освіту, скорочення викладацьких ставок та фінансову кризу в країні, почнуть «економити» перш за все на гуманітарних дисциплінах. Відомо, що в деяких вишах були реалізовані спроби затвердити навчальні плани на 2015–2016 р. із суттєвим зменшенням частки гуманітарних та соціально-економічних предметів [9].

Те, що скорочення обсягу викладання гуманітарних дисциплін негативно відіб'ється на викладачах соціально-гуманітарного блоку, зрозуміло всім, але чи страждатимуть від цього «урізання» студенти? Навіщо студентам-технарям вивчати філософію, логіку, історію України та української культури, етику та естетику, соціологію тощо? – такі питання викладачі відповідних дисциплін на початку навчального семестру чують від студентів чи не найчастіше. І це не дивно, адже далеко не завжди необхідність викладання цих предметів зрозуміла навіть вишівським очільникам.

То чи існує проблема у скороченні гуманітарних дисциплін? Звернемо увагу на окремі положення законів України, що регулюють відносини в сфері освіти. Так, одним з базових принципів освіти названо «органічний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями» [2, ст. 6], а також принцип компетентності, що характеризується як «динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей» [1, ст. 1, п.13]. Але шляхом викладання суто технічних дисциплін, які озброюють студентів фаховими знаннями, вузькопрофільними навичками та уміннями, ці принципи ніколи не зможуть бути реалізовані, адже саме дисципліни соціально-гуманітарного блоку формують ціннісні орієнтири та світогляд молоді людини, сприяють розвитку активної громадянської позиції, творчого мислення, розширюють «культурний горизонт», озброюють методами та методологією наукового пізнання виховують соціально зрілу та всебічно розвинуту особистість.

Не даремно, реакцією на чисельні звернення науковців стало повідомлення віце-прем'єра міністра В. Кириленка про те, що години на гуманітарні предмети будуть навіть не збережені – збільшені, про що йтиметься у черговому наказі МОН України. Щоправда, спосіб узгодження положення щодо автономії університетів та регламентації навчальних дисциплін, а також джерела фінансування збільшеної кількості гуманітарних годин (особливо в сучасних реаліях) поки що залишається незрозумілим.

Сучасній освітній дійсності, на думку С. Пролеєва, притаманна «тенденція до майже цілковитої втрати «українською вищою освітою гуманітарної складової та підміна її або ерзацами професійних гуманітарних знань, або доволі спонтанними та свавільними інтервенціями випадкових світоглядних ідей». Духовність і освіта сьогодні перебуває в кризовому стані, обумовленому як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками [4; 5; 14; 18].

Противагою цій загрозливій тенденції, яка веде до різкого зниження евристичного потенціалу суспільства та якості життя загалом, має стати системна й послідовна, забезпечена всіма необхідними засобами теоретичного, методичного, організаційно-технологічного характеру розбудова гуманітарної складової університетської освіти. Першим кроком у цьому напрямку має стати розробка теоретичної моделі гуманітарної складової вищої освіти в Україні [17].

Освітня галузь, взаємодіючи з іншими складовими гуманітарної політики, спроможна бути «рушієм становлення повноцінної національної спільноти» [9], прищеплювати навички критичного сприйняття інформації, формування самостійних поглядів на суперечливу інформацію, що надходить з різних джерел. Як зазначається в [13], одна з основних функцій освіти полягає у вихованні, тобто в закладенні аксіологічних, гносеологічних і світоглядних життєвих орієнтирів. Крім того, «освіта виступає чинником для розвитку громадянського суспільства, яке створює широкий діапазон можливостей постійного удосконалення освіти» [14].

Критерієм якісної освіти визначається сформованість у людини нового образу мислення, нових цінностей, нового відчуття та сприйняття, що відповідають сучасним швидкозмінним реаліям. Царина освіти відтак покликана виконувати не лише традиційну функцію передачі соціального досвіду, але й значною мірою випереджаючу превентивну функцію підготовки людини до життя в епоху посилення соціального динамізму [16].

Освітні інституції не лише мають готувати кадри для виконання певної діяльності, але й опікуватися «підготовкою людини до невідомого, ще не знаного і на сьогодні не існуючого», тобто розвивати «людську креативність» [17]. С. Пролеєв зазначає, що не існує іншого засобу розвитку креативності, окрім «використання потуги гуманітарності». Схожу позицію займають і фахівці з медіаграмотності [15, 259], які зазначають, що завданням фахівця інформаційної епохи є роз-

виток критичного мислення, вміння аналізувати й добирати особистісно значущу інформацію, структурувати, узагальнювати й осмислено використовувати медіапродукти.

Повернення гуманітарним дисциплінам функції базових і фундаментальних умодельованні вищої освіти дозволить уникнути остаточних втрат у духовній та інтелектуальній сфері [15, 40]. Так, у філософсько-педагогічній думці новітнього часу – як зарубіжній, так і вітчизняній – сформувалася позиція щодо функцій гуманітарної освіти в інформаційному суспільстві:

- готувати людину до життя за межами професії, оскільки динаміка розвитку соціуму диктує необхідність професійних змін протягом життя;
- готувати представників різних професій до соціального спілкування, що диктує необхідність пріоритетної орієнтації молоді на загальнолюдські цінності, моральну відповідальність, яка дасть можливість розуміти одне одного заради ефективного вирішення суспільних проблем;
- сприяти формуванню позитивної особистісної філософії, здатності до самоорганізації, підвищення загальної культури студентів;
- здійснювати підготовку нового покоління до життя в полікультурному суспільстві, заснованому на принципах демократії та ідеалах суспільної злагоди й соціальної справедливості [12, 15].

В основу гуманізації освіти має бути закладений принцип розвитку особистісних якостей людини, зокрема підвищення рівня культури, мислення та спілкування в різних інформаційно-комунікаційних середовищах. Гуманітарна складова освіти повинна виховувати активного волевого суб'єкта, що володіє здатністю до самостійного навчання та прийняття рішень як в професійній діяльності, так і поза нею.

Освітні установи, особливо вищі навчальні заклади, повинні прищеплювати не лише (і не стільки) вміння запам'ятовувати та відтворювати інформацію, а й вміння використовувати отримані знання в нових ситуаціях, синтезувати виводити нові знання, бути здатними до самостійного прийняття рішень.

На наш погляд, необхідною складовою соціально-гуманітарної підготовки студентів є впровадження у навчальний процес дисципліни, яка б знайомила студентів із основами інформаційної безпеки. Причому під інформаційною безпекою тут розуміється комплексна дисципліна, яку в жодному разі не можна редукувати виключно до питань захисту чи безпеки інформації. В рамках пропонованого курсу мають бути подані лише загальні відомості стосовно захисту інформації, в першу чергу – захисту персональних даних, тоді як технічні аспекти захисту інформації слід звести до мінімуму, адже не підготовленій аудиторії їх буде важко зрозуміти, а майбутні фахівці у цьому (та дотичних) напрямках вивчатимуть цілу низку спеціалізованих дисциплін, які на даний момент вже викладаються в українських вишах.

Більшу увагу слід приділити дослідженню соціальних складових інформаційної безпеки. В цій частині варто висвітлити загрози інформаційного характеру, які здатні призводити до деструктивного впливу на свідомість людини та заподіяти іншої шкоди, в тому числі фізичного чи фінансового характеру, а також окреслити шляхи захисту від цих загроз. Слід розглянути особливості поведінки людини в умовах інформаційного перевантаження, причини та наслідки інформаційної нерівності, розкрити роль ЗМІ та соціальних мереж у формуванні громадської думки та ціннісних пріоритетів, висвітлити механізми маніпулювання суспільною свідомістю, технології створення та поширення мемів, інформаційних приводів та образів, вигідних певним суб'єктам, закладення стереотипів мислення. Також, і особливо в сучасних умовах, необхідно пояснювати сутність та механізми ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій. Варто акцентувати увагу на можливих негативних наслідках використання сучасних інформаційних технологій, які виникають через необережність чи необізнаність користувача та/або навмисні дії зловмисників тощо. Висвітлення означених питань дозволить підвищити рівень інформаційної безпеки та інформаційної культури студентів, підвищить ідентифікацію ними дезінформаційних матеріалів.

Зрозуміло, не слід обходити увагою адміністративно-правові аспекти регулювання відносин в інформаційній сфері, адже важко уявити собі соціально активних громадян, здатних протистояти негативним інформаційним впливам, які були б не знайомі, наприклад, з гарантованим законом правом на інформацію, з правами та обов'язками суб'єктів відносин, пов'язаних із персональними даними, поняттям та механізмом доступу до публічної інформації та звернень громадян, базових засад оприлюднення інформації щодо діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування тощо.

Окреслимо прогнозований внесок деяких курсів гуманітарної підготовки (логіки, риторики, інформаційної безпеки, медіаграмотності тощо) у справу протистояння негативним інформаційним впливам, в тому числі, з огляду на складну військово-політичну ситуацію, – подолання

інформаційної агресії. Означені дисципліни мають працювати на вироблення у студентів цілісної системи знань, умінь та досвіду, що дозволить:

- ідентифікувати використання маніпуляційних технологій в інформаційному та медіа просторі;
- виявляти приклади софістичних міркувань та використання прийомів «чорної риторики»;
- знаходити прихований зв'язок між інформаційними повідомленнями;
- вирізняти замовні матеріали («джинсу»), повідомлення інформаційних тролів, бот-повідомлення; знати способи та розуміти мету їх діяльності;
- знаходити альтернативні джерела інформації;
- знати власні права та обов'язки як суб'єкта персональних даних;
- знати та вміти реалізовувати власні права як суб'єкта інформаційних відносин, зокрема у спілкуванні з органами державної влади та місцевого самоврядування;
- вміти використовувати сучасні інформаційно-комунікативні технології для створення та просування власного інформаційного продукту.

Вміти (та не менш головне – мати) бажання співставляти та аналізувати інформацію, будувати власну, а не нав'язану кимось, картину дійсності є однією з основних умов протистояння негативним інформаційним впливам.

Звичайно, не слід обмежуватися викладанням інформаційної безпеки, медіа- та інформаційної грамотності виключно у вищих навчальних закладах. Бажано розробити адаптовані курси для різних вікових категорій (починаючи з молодшої школи) та соціальних верств, намагатися поширювати відповідну інформацію серед широкого загалу усіма можливими каналами, в тому числі через мас-медіа, соціальні мережі, урядові та громадські організації. І безумовно, для успішного виконання заявлених завдань необхідна правова та організаційна підтримка держави, адже однієї «низової ініціативи» для реалізації таких масштабних завдань буде недостатньо.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищезазначене, необхідно наголосити на тому, що, згідно із діючими нормативно-правовими актами, навчальний процес має передбачати виховання гармонійно розвинутої людини, а до кола завдань вищої освіти входить формування «особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності...», а також «збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства». Забезпечити таку глибоку ціннісно-світоглядну компоненту освіти без викладання суспільно-гуманітарних предметів просто неможливо.

Складно переоцінити роль гуманітарної освіти у процесі забезпечення від негативних інформаційних впливів та формування критичного способу мислення, адже саме вона закладає світоглядні орієнтири, розширює «культурний горизонт», озброює методами та методологією наукового пізнання, готує нове покоління до життя в полікультурному суспільстві і виховує соціально зрілу та всебічно розвинуту особистість. Окрему увагу в контексті подолання негативних інформаційних впливів слід звернути на викладання дисциплін, спрямованих на розвиток критичного мислення та аналізу інформаційних повідомлень. У результаті вивчення таких дисциплін, як логіка, інформаційна безпека, медіаграмотність студенти мають навчитися розпізнавати інформацію з ознаками маніпулювання та упередженої подачі, вміти знаходити альтернативні джерела інформації, розвинути навички самостійного критичного мислення.

Ми не вважаємо, що введення у навчальні програми будь-якої дисципліни, зокрема інформаційної безпеки, стане панацеєю, що зведе нанівець всі зусилля антиукраїнських інформаційних агресорів, але віримо, що вкупі з іншими дисциплінами, що розширюють культурний горизонт людини, відривають її від буденних проблем та вузькоспеціалізованих задач і вчать мислити, вона сприятиме поступовому, але неухильному покращенню ситуації та порозумінню ворогуючих сторін, а в більш глобальній перспективі – сприятиме вихованню гармонійно розвинутої, соціально свідомої та здатної до самостійних суджень людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про вищу освіту України: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII; в редакції від 01.01.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>

3. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента : Наказ Міністерства освіти і науки України від 9.07.2009 №642. – Втратив чинність. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/4283/
4. Архипова Є. О. Інформаційна безпека : соціально-філософський вимір : дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Євгенія Олександрівна Архипова. – К., 2012. – 211 с.
5. Архипова Є. О. Творчість як засіб відродження суспільної свідомості / Є. О. Архипова // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : Зб. наук. праць. – 2011. – 2(32) – С. 16–20.
6. Викладання філософських, історичних та інших українознавчих дисциплін у вищій освіті буде збережено : повідомлення прес-служби Віце-прем'єр-міністра В. Кириленка // Урядовий портал. – 3.02.2015. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247924325&cat_id=244276429
7. Гожик А. Автономія – важка ноша / А. Гожик, Ю. Рашкевич, Л. Булава // Дзеркало тижня. – 2015. – № 11. – С. 14.
8. Група вчених і ректорів університетів у зверненні до Віце-прем'єр-міністра України Кириленка В. А. висловили занепокоєння, що низка останніх кроків МОН України загрожує вкрай негативними наслідками для вищої освіти та підготовки наукових кадрів [Електронний ресурс] // Сайт спілки ректорів вищих навчальних закладів України. – 29.01.2015. – Режим доступу : <http://www.vnz.univ.kiev.ua/content/view/103>
9. Дервинський В. Гуманітарні виклики для освіти й міністерства / Василь Дервинський // Український тиждень. – 2015. – № 5. – С. 14–17.
10. Звернення науковців до влади : повний текст звернення [Електронний ресурс]. – 5 лютого 2015. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/vasyl.derevinsky/posts/691261064324852>
11. Кадієвська І. Сучасні підходи до проблем гуманізації та гуманітаризації освіти / І. Кадієвська // Наука і суспільство. – 2014. – № 11–12. – С. 14–18.
12. Красикова Е. Н. Кейс-метод в структуре и содержании методической компетенции лингвиста-преподавателя / Е. Н. Красикова : Дис. ...канд. пед. наук : 13.00.02. – Ставрополь, 2009. – 151 с.
13. Мельниченко А. А., Лазарева С. В. Подолання кризи в сфері освіти як чинник забезпечення стійкого розвитку суспільства / А. А. Мельниченко, С. В. Лазарева // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка: Зб. наук. праць. – 2011. – №.3. – С. 49–54.
14. Надольний І. Якісний вектор освіти як світоглядний імператив духовного буття особистості / І. Надольний // Філософсько-методологічні засади підвищення якості вищої освіти України : європейський вимір. – К. : Педагогічна думка, 2012. – С. 68–76.
15. Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті України в контексті євроінтеграції : монографія / За заг. ред. Г. В. Онкович. – К. : Ін-т вищої освіти НАПР України, 2014. – 326 с.
16. Предборська І., Ганаба С. Творчість як концептуальна складова якості освіти / І. Предборська, С. Ганаба // Філософсько-методологічні засади підвищення якості вищої освіти України : європейський вимір. – К. : Педагогічна думка, 2012. – С. 76–91.
17. Пролеєв С. Обдарованість як чинник та виклик освітній системі / С. Пролеєв // Філософсько-методологічні засади підвищення якості вищої освіти України : європейський вимір. – К. : Педагогічна думка, 2012. – С. 91–107.
18. Теоретико-методологічні засади інтеграції змісту гуманітарної освіти у вищих навчальних закладах негуманітарного профілю: монографія / За заг. ред. Г. В. Онкович. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 336 с.

REFERENCES

1. Pro vyshchu osvitu Ukrayiny : Zakon Ukrayiny vid 01.07.2014 # 1556-VII (2014). Access mode : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Pro osvitu : Zakon Ukrayiny vid 23.05.1991 # 1060-XII; v redaktsiyi vid 01.01.2015 (2015). Access mode : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
3. Pro orhanizatsiyu vyvchennya humanitarnykh dystsyplin za vil'nym vyborom studenta : Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny (2009). Access mode : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/4283/
4. Arkhypova, Ye. O. (2012) Informatsiyna bezpeka : sotsial'no-filosofs'kyy vymir: dys. ... kand. filos. nauk. Kyiv.

5. Arkhypova, Ye. O. (2011) Tvorchist' yak zasib vidrozhennya suspil'noyi svidomosti. Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskyy politekhnichnyy instytut». Filosofiya. Psykholohiya. Pedagogika, 2 (32), 16–20.
6. Vykladannya filosofsk'kykh, istorychnykh ta inshykh ukrayinoznavchykh dystsyplin u vyshchii osviti bude zberezhenno : povidomlennya pres-sluzhby Vitse-prem'yer-ministra V. Kyrylenka (2015). Uryadovyy portal. Access mode : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247924325&cat_id=244276429
7. Hozhyk A., Rashkevych Yu, Bulava L. (2015) Avtonomiya – vazhka nosha. Dzerkalo tyzhnya, 11, 14.
8. Hruba vchenykh i rektoriv universytetiv u zvernenni do Vitse-prem'yer-ministra Ukrainy Kyrylenka V. A. vyslovyly zanepokoyennya, shcho nyzka ostannikh krokiv MON Ukrainy zahrohuye vkray nehatyvnyimi naslidkamy dlya vyshchoyi osvity ta pidhotovky naukovykh kadrov (2015). Access mode : <http://www.vnz.univ.kiev.ua/content/view/103>
9. Dervyns'kyi, V. (2015) Humanitarni vyklyky dlya osvity y ministerstva. Ukrayins'kyi tyzhden', 5, 14–17.
10. Zvernennya naukovtsiv do vlady : povnyy tekst zvernennya (2015). Access mode : <https://www.facebook.com/vasyl.derevinskyi/posts/691261064324852>
11. Kadiyevs'ka, I. (2014) Suchasni pidkhody do problem humanizatsiyi ta humanitaryzatsiyi osvity. Nauka i suspil'stvo, 11–12, 14–18.
12. Krasnykova, E. N. (2009) Keys-metod v strukture y sodержanyy metodycheskoy kompetentsyy lynchvysta-prepodavatelya. Dys. ... kand. ped. Nauk. Stavropol'.
13. Mel'nychenko, A. A., Lazaryeva, S. V. (2011) Podolannya kryzy v sferi osvity yak chynnyk zabezpechennya stiykoho rozvytku suspil'stva. Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskyy politekhnichnyy instytut». Filosofiya. Psykholohiya. Pedagogika, 3, 49–54.
14. Nadol'nyy, I. (2012) Yakisnyy vektor osvity yak svitohlyadnyy imperativ dukhovnoho buttya osobystosti. Filosofs'ko-metodolohichni zasady pidvyshchennya yakosti vyshchoyi osvity Ukrainy : yevropeys'kyi vymir, 68–76.
15. Optyimizatsiya tsykladu sotsial'no-humanitarnykh dystsyplin u vyshchii osviti Ukrainy v konteksti evrointehratsiyi (2014) Za zah. red. H.V. Onkovych. Kyiv : In-t vyshchoyi osvity NAPR Ukrainy.
16. Predbors'ka, I., Hanaba, S. (2012) Tvorchist' yak kontseptual'na skladova yakosti osvity. Filosofs'ko-metodolohichni zasady pidvyshchennya yakosti vyshchoyi osvity Ukrainy : yevropeys'kyi vymir, 76–91.
17. Proleyev, S. (2012) Obdarovanist' yak chynnyk ta vyklyk osvitniy systemi. Filosofs'ko-metodolohichni zasady pidvyshchennya yakosti vyshchoyi osvity Ukrainy : yevropeys'kyi vymir, 91–107.
18. Onkovych, H. V. (2012) Teoretyko-metodolohichni zasady intehratsiyi zmistu humanitarnoyi osvity u vyshchykh navchal'nykh zakladakh nehumanitarnoho profilyu : monohrafiya. Kyiv : Pedagogichna dumka.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2015 р.